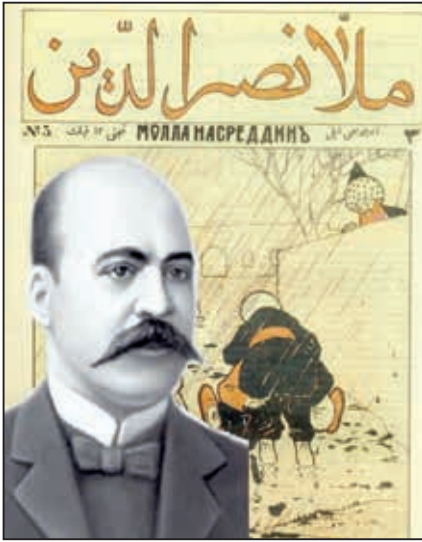

"Molla Nəsrəddin" – 115

Böyük demokrat ədib Cəlil Məmmədquluzadənin rəhbərlik etdiyi bu molla-nəsrəddinçilər məktəbinin yaratdığı zəngin və qiymətli irs Azərbaycan demokratik mətbuatının ən şərəfli bir səhifəsini təşkil etməklə, sonrakı nəsillər üçün millət ruhunda tərbiyələndirilməsinə və yurdsevərlik yönündə fəaliyyətinə də önəmli təsir göstərmişdir. İctimai həyatla sıx bağlı olan "Molla Nəsrəddin" jurnalı inqilabi-demokratik mətbuatın klassik nümunəsi idi. Bugünlərdə nəşrə başlamasının 115 illiyini qeyd etdiyimiz jurnalın 25 illik fəaliyyətini yada salarkən Cəlil Məmmədquluzadənin sonralar dediyi kimi, "Molla Nəsrəddin"i zamanın özünün yaratdığı bir daha yəqin edirik.

Azərbaycan mətbuatı tarixində ilk satirik jurnal olan "Molla Nəsrəddin" 1906-cı il aprelin 7-də Tiflisdə "Qeyrət" mətbəəsində işıq üzü gördü. Cəlil Məmmədquluzadənin redaktorluğu və Ömər Faiq Nəmanzadənin fəal iştirakı ilə nəşrə başlayan jurnalın birinci nömrəsi onun sonrakı fəaliyyəti üçün məramnamə və proqram idi. Həmin nömrənin üz qabığındakı mənalı şəkil və Cəlil Məmmədquluzadənin "Sizi deyib gəlmişəm" adlı proqram məqaləsi yatmış müsəlman Şərqi oyanmağa səsləyirdi. Böyük satirik mürgüləməkdə olan Şərqi öz tutub deyirdi: "Ey mənim müsəlman qardaşlarım! Zəmani ki, məndən bir gülməli söz eşidib, ağzınızı güyə açın və gözlərinizi yumub, o qədər "xa-xa!..." edib güldünüz ki, az qala bağırışaqlarınız yırtılsın və dəsmal əvəzinə ətkəllərinizlə üz-gözlünüzü silib, "lənət şeytana" dediniz, o vaxt güman etməyin ki, Molla Nəsrəddinə gülürsünüz.

Ey mənim müsəlman qardaşlarım! Əgər bilmək istəsəniz ki, kimin üstünə gülürsünüz, o vaxt qoyunuz qabağınıza aynanı və diqqətlə baxınız camalınıza" Dövrün gözüaçıq publisisti kimi Cəlil Məmmədquluzadə avam camaatın başa düşəcəyi bir dildə yazır, başqalarını da bu dildə yazmağa çağırırdı. Ustad publi-

sist "salınız yadınıza o günləri ki, ananız sizi beşikdə yırğalaya-yırğalaya sizə türk dilində lay-lay deyirdi".

Jurnalın əsas yükünü Cəlil Məmmədquluzadə çəksə də, çox keçmədən onun ətrafında başqa müəlliflər də toplaşdı. Ədib bu barədə "Xatiratım"da belə söz aç-

ı yazırdı ki, bu publisistikanın novatorluğu zamanın ən böyük problemlərinə, ictimai-siyasi hadisələrinə dərinləndirən, son dərəcə qüvvətli və cəsarətli müdaxiləsində, ifadə etdiyi fikirlərinin orijinallığı və təzəliyində, gerçəkliyi əks etdirmə üsulunda, faktların ustalıqla mənalandırılması və

millət başçılarımız sizə nə gün ağlayacaqlar?! Niyə sakitsiniz, ey mənim lüt-üryan vətən qardaşlarım?!"

Böyük ədəbin bu publisistik harayı insanları ayağa qaldırır, gözlərini açır, lüt-üryan yaşamaqlarını bir daha yada salır, ideya-siyasi cəhətdən silahlandırır.

Milli demokratik mətbuatın klassikasına çevrilmiş jurnal

Azərbaycan demokratik mətbuatının inkişafında xüsusi rolunu, mövqeyi və xidmətləri olan satirik "Molla Nəsrəddin" jurnalının nəşrə başlamasından 115 il keçir. Azərbaycançılıq ideoloji düşüncəsinin formalaşmasında, milli maarifçilik çağırışlarının istiqlal məfkurəsinə qovuşdurulmasında inadlı və davamlı mübarizə aparmış bu jurnal öz ətrafında dövrünün tanınmış ədəbi-ictimai simalarını cəmləşdirməklə nadir bir yaradıcılıq məktəbinə çevrilmişdir.

mışdı: "Molla Nəsrəddin" bir neçə mənim əziz yoldaşlarımızın qələmlərinin əsərinin məcmuəsidir ki, mən də onların ancaq ağsaqqal yoldaşyam". Kim idi ədibin qələm dostları?-- Mirzə Ələkbər Sabir, Əbdürrəhim bəy Haqverdiyev, Əliqulu Qəmküsar, Məmməd Səid Ordubadi, Ömər Faiq Nəmanzadə, Əli Nəzmi, Salman Mümtaz, Bayraməli Abbaszadə və dövrün digər demokratik düşüncəli ziyalıları.

Sabir "Molla Nəsrəddin"də böyük ustad Cəlil Məmmədquluzadədən sonra ikinci qüdrətli qələm sahibi idi. Sabir-şünas alim Alxan Bayramoğlu yazır ki, "Molla Nəsrəddin" Sabiri bütün Yaxın Şərqi tanıtdığı kimi, Sabir poeziyası da jurnalın oxucular arasında geniş yayılıb şöhrət qazanmasında mühüm rol oynamışdır.

"Molla Nəsrəddin" in Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatına müntəzəm müraciəti onun oxucular arasında nüfuzunu xeyli artırmışdı. Atalar sözü və məsəllər jurnalda çox zaman xalqda işləndiyi adı mənəsindən fərqli olaraq, daha dərin ictimai-siyasi məzmun kəsb edir". Məsələn, xalq arasında belə deyilir: "Ölmə eşşəyim ölmə, yaz gələr, yonca bitər", "Keçininin əcəli gələndə çobanın çomağına sürtüşər", "Qurddan qorxan qoyun saxlamaz" və s. "Molla Nəsrəddin" isə belə yazırdı: "Ölmə eşşəyim ölmə, yaz gələr hüriyyət bitər", "Müsəlmanın əcəli gələndə xanın ağacına sürtüşər", "Xandan qorxan qoyun saxlamaz".

"Molla Nəsrəddin" təkcə Azərbaycan xalqının həyatını işıqlandırmırdı. Jurnal Rusiyanın Volqaboyu, Orta Asiya regionlarının, İran, Türkiyə, Hindistan, Əfqanıstan və s. ölkələrin həyatına dair yazılarında əzab-əziyyət çəkən, əzilən kütlənin mənafeğini müdafiə edirdi.

"Molla Nəsrəddin" publisistikası, sözlən əsl mənasında, novator yaradıcılıqdır. Mərhum professor Famil Mehdi "Bədii publisistika" monoqrafiyasında

ümumiləşdirilməsində, bədii priyomların, dil- ifadə vasitələrinin çoxcəhətliyi, sadə, aydın və emosionallığındadır. Bu publisistikada bir günün, bir ayın, bir ilin deyil, bir əsrin nəbzi döyünür.

Cəlil Məmmədquluzadənin "Molla Nəsrəddin"i bütün namuslu, vicdanlı adamları zamanın acınacaqlı bələlərdən xilas olmağa səsləyirdi. Ədib "Azərbaycan" adlı məqalədə Rusiyada fevral inqilabından sonrakı dövrdə o tay-bu tay Azərbaycanın tarixi taleyini gündəmə gətirmişdi: "Ax unudulmuş vətən, ax yazıq vətən!"

Dünyalar titrədi, ələmlər mayallaq aşdı, fəlakət bir-birinə qarışdı, millətlər yuxudan oyanıb gözlərini açdılar və pərakəndə düşmüş qardaşlarını tapıb, dağılmış evlərini binə etməyə üz qoydular. Bəs sən hardasan, ay biçarə vətən?!"

Ustad sənətkar burada da dil məsələsinə qayıdır, "sözünün canını" izaha başlarkən açıq göstərir ki, Tiflisdə müsəlmanların milli komitəsi yığılıb məsələ müzakirə etməli olur. Lakin məclisin hansı dildə aparılması problemi çevrilir – rusca, osmanlıca, yoxsa ermənicə. Ədib Bakıda keçirilən yığıncaqlarda belə halların təkrarlanmamasına bir eyham vurduqdan sonra yazır: "Ax, gözəl Azərbaycan vətənim!... harada qalmısan?... Ay torpaq çörəyi yeyən təbrizli qardaşlarım, ay keçəpapaq xoylu, meşkinli, sərablı, goruslu və moruslu qardaşlarım, ay bitli marağalı, mərəndli, güllüstanlı quli-biyaban vətəndaşlarım, ey ərdəbilli, qalxanlı bəradərlərim! Gəlin, gəlin, gəlin mənə yol göstərin! Vallah ağılm çayıb! Axır dünyaya və ələm dəyişilibdi, hər bir şey qayıdıb öz əslini tapdı, hər mətləbə əl vuruldu, gəlin biz də bir dəfə oturaq və keçəpapaqlarımızı ortalığa qoyub bir fikirləşək haradır bizim vətənimiz?! Gəlin, gəlin, ey unudulmuş vətənim cırıq-mırıq qardaşları! Gəlin görək beşikdə yad millətlərin südünü əmmiş, vətənimizdə yadırğamış və millətimizin ruhundan xəbərsiz bir para

Akademik İsa Həbibbəyli "Azərbaycan" məqaləsi haqqında deyir ki, bu misilsiz publisistika nümunəsi milli oyanış və siyasi intibah dövrünün həqiqi manifestidir.

"Molla Nəsrəddin" öz mübarizəsini, əsasən, satirik janrlarda aparırdı. Jurnalda felyeton janrından daha çox istifadə olunurdu. Azərbaycan jurnalistikasında felyeton janrının formalaşmasında jurnalın rolunu xüsusi qeyd etməliyik. Janrlar içərisində ən qədimi olan xəbər "Bilməli xəbərlər", "İçəri xəbərlər", "Qafqaz xəbərləri", "Həsab məsələləri", "Poçt qutusu", "Elan" və s. rubrikalar altında verilir.

Molla-nəsrəddinçilər yerli hökumətdən, onların senzurasından qorxduqları üçün bir çox hallarda açıq adlarla yox, gizli imzalarla çıxış edirdilər. Cəlil Məmmədquluzadə jurnalda yazılan "Molla Nəsrəddin" təxəllüsü ilə təqdim edir, bəzən də "Lağlağ", "Dəli", "Circirama", "Hərdəmxəyal" imzalarından istifadə edirdi. Mirzə Ələkbər Sabir "Hop-hop", "Ağlar güləyən", "Çingiz bəy", Əbdürrəhim bəy Haqverdiyev "Xortdan", "Ceyranəli", "Mozalan bəy", Əliqulu Qəmküsar "Cüvəllağı bəy", "Saqqalqulu bəy", Ömər Faiq Nəmanzadə "Ümidvar", "Salman Mümtaz "Xortdan bəy" gizli imzaları ilə jurnalda fəal iştirak edir, rəngarəng satirik əsərləri ilə nəşrin nüfuzunu yüksəldirdilər. "Molla Nəsrəddin" in məşurlaşmasında onun karikaturalarını çəkən alman rəssamlar Rotter və Şmerling, eləcə də soydaşımız Əzim Əzimzadənin rolu böyükdür. Təbriz nəşrinin rəssamı isə Əli Behzad olmuşdur.

"Molla Nəsrəddin" jurnalı haqqında çox danışılıb, çox yazılıb. Lakin inqilabi-demokratik mətbuatın klassik nümunəsi olan bu satirik nəşr elə bir ədəbi məktəbdir ki, zaman-zaman ondan öyrəniləsi hələ çox mətləb var. Akademik İsa Həbibbəylinin bu misilsiz jurnala verdiyi yüksək qiymət onun mətbuat tariximizdəki yerini, milli düşüncəli yaradıcı prosesdə çəkisini dəqiq və tutumlu ifadə edir: "Jurnal milli mətbuatın şah əsəri, millətimizin və milli dövlətimizin dərin mənalı istiqlal kitabıdır. "Molla Nəsrəddin" ideyaları və mübarizəsi bu gün də müasir və gərəklidir".

Əlövşət ƏLİYEV,
Azərbaycan Jurnalistlər
Birliyinin üzvü